Múltunk 2025/2 | 185–219

LÁSZLÓ ANDOR

A magyar utcanevek szimbolikus szerepe 1953–1962 között

https://doi.org/10.56944/multunk.2025.2.8

Az utcanevek, akárcsak a legtöbb helynév, kezdetben elsősorban helymeghatározó eszközként szolgáltak.[1] Általában az ott élők adták őket, és gyakran a megnevezett terület valamely sajátosságára vagy ahhoz kapcsolódó eseményre utaltak. E spontán létrejött elnevezéseket maga a használat szentesítette. A 19. századtól Európa-szerte fokozatosan a hatóságok előjoga lett az utcák elkeresztelése, ami így már tudatossá vált. Ennek következtében gyakran megszűnt a korábban egyértelmű kapcsolat a név és a jelölt hely között. Az ekkor megjelenő újfajta, emlékeztető (commemorative) vagy tiszteleti (honorific) utcanevek szimbolikus szereppel bírtak, a közterek fölötti gyakorlati és jelképes ellenőrzés igénye határozta meg őket, miközben a fennálló társadalmi rend politikai-kulturális értékeit is megjelenítették.[2] A mindenkori hatalom térpolitikájának részeként az utcanevek is szerephez jutottak a 19. században kialakuló modern nemzeti identitás, a tömegek hazafias érzéseinek és az államhoz való lojalitásának megerősítésében.

[1] Az utcanevekről mint emlékezethelyekről magyarul lásd: László Andor: Az utcanevek szimbolikus szerepe a dualista korszak Magyarországának nemzetiségek lakta területein. *Regio,* 2023/2. 81–87. DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v31i2.81.

[2] Maoz Azaryahu: The Power of Commemorative Street Names. *Environment and Planning D: Society and Space,* 1996/3. 313. DOI: https://doi.org/10.1068/d140311.

Az utcanevek megváltoztatásának gyakorlata a francia forradalom[3] óta a rendszerváltások kinyilvánításának olcsó és gyors módja. (Szemben a jóval körülményesebb szobordöntésekkel és -állításokkal). Ilyen alkalmakkor a helynevek tisztogatására kerülhetett sor: az utcák újrakeresztelése „forradalmi szertartássá" lett[4] Spanyolországtól Dél-Afrikáig, Izraeltől Szingapúrig, hiszen lehetőséget nyújtott az új politikai berendezkedések számára az előzővel való szakítás látványos bemutatására csakúgy, mint saját hőseik megörökítésére.[5] A mindennapi élet látszólag közönséges, ideológiamentes területein megjelenő tiszteleti utcanevek a modern politikai kultúra alapvető jellegzetességévé váltak, általuk pedig a városi tér virtuális politikai helyszínné lett.[6]

Magyarországon is hasonló folyamatokat figyelhetünk meg. A 19. század közepétől általában a városi tanácsok kereszteltek el a közterületeket, míg Budapesten a Fővárosi Közmunkák Tanácsára (FKT) hárult a feladat. Az intézményesedett, hivatalos utcanévadás folyamatát már elvekkel igyekeztek szabályozni.[7] Az egyre gyakrabban alkalmazott emlékeztető utcanevek fontosnak tartott történelmi szereplőket, eseményeket, ideológiai értékeket örökítettek meg, ezért többnyire nem árultak el semmit a megnevezett környékről. Kivételként említhetjük például a Kossuth Lajos vagy Baross Gábor nevét viselő, általában a település központjában, illetve a vasútállomás környékén található közterületeket.

[3] Uo. 8–9.; Lynn Hunt: *Politics, Culture and Class in the French Revolution*. University of California Press, Berkeley, 1984. 20–21.; Priscilla Parkhurst Ferguson: Reading City Streets. *The French Review,* 1988/3. 390–391.

[4] Maoz Azaryahu: Name-Making as Place-Making. In: Luisa Caiazzo–Richard Coates–Maoz Azaryahu (eds.): *Naming, Identity and Tourism*. Scholars Publishing, Cambridge, 2020. 17.

[5] Maoz Azaryahu: The Power… I. m. 318.; Maoz Azaryahu: Naming the past: The significance of commemorative street names. In: L. D. Berg–J. Vuolteenaho (eds.): *Critical toponymies: The contested politics of Place naming.* Ashgate, Burlington, 2009. 59–60.

[6] Maoz Azaryahu: The Power… I. m. 321.

[7] Az FKT 1877-ben, majd 1902-ben megfogalmazott elveit lásd: Takáts Rózsa: A fővárosi utcanévadás elveinek és gyakorlatának alakulása napjainkig. In: *Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84.* BFL, Budapest, 1985. 299. Az FKT 1928-as elveit lásd: Gallina Frigyes: Budapest utcanevei. *Városi Szemle,* 1930. 1354–1355.

A továbbiakban a tanulmány elsősorban azt vizsgálja, miként hatottak a magyar utcanevekre az 1953–1962 közti politikai események a Sztálin halálát követő enyhüléstől az 1956-os forradalom és szabadságharcon és annak megtorlásán át egészen 1962-ig, a kádári konszolidáció fontos állomásáig. A közlemény nem tekinti céljának a forradalom eseménytörténetének áttekintését,[8] az ország egész területéről hozott példák segítségével arra keresi a választ, hogy a vizsgált időszakban kik, mikor és miért változtattak meg utcaneveket. Az alábbiakban arról is szó lesz, hogy mely nevektől akartak megszabadulni, és milyeneket kívántak alkalmazni helyettük, mennyire szorosan függtek össze az utcanevek módosításai a közéleti fordulatokkal. Ennek felderítése érdekében a tanulmány az utcanevekkel foglalkozó szakirodalom mellett elsősorban levéltári és sajtóanyagot, valamint helytörténeti munkákat használ.

Magyarországon a második világháború utáni radikális politikai fordulat már 1945-től minden korábbinál jelentősebb utcanévváltozásokkal járt. Már a koalíciós időszakban is fontosnak számított az előző korszaktól való elhatárolódás szimbolikus kinyilvánítása. Ennek legegyszerűbb módja a kárhoztatott „úri" világ nyomainak közterekről való eltüntetése volt. Ilyen módon is megszabadulhattak a tengelyhatalmak vezetőitől, a Habsburg-dinasztia tagjaitól, az „elnyomó" arisztokratáktól, a németekkel „együttműködő" rossz emlékű politikusoktól. A hatalom birtokosai nem csupán a vállalhatatlannak minősített múlt „eltörlésére" törekedtek, egyúttal saját ideológiájukat, értékeiket, történelemszemléletüket kódolták a városi térbe, igyekeztek megörökíteni hőseiket és mártírjaikat. A kommunista hatalomátvétel nyomán az átnevezések új hulláma kezdődött. 1948 januárjától belügyminiszteri rendelet szorgalmazta ezek kiterjesztését az egész országra: a változásoktól eddig kevésbé érintett településeken a még mindig meglévő „reakciós", de gyakran az „ártatlan" leíró

[8] A forradalom eseménytörténetét, bel- és külpolitikai kontextusának elemzését lásd például: Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2010; Rainer M. János: *Az 1956-os magyar forradalom. Bevezetés.* Osiris Kiadó, Budapest, 2016.

utcaneveket is a „népi demokrácia" szellemének megfelelőkkel kívánták helyettesíteni.

Mindenütt jelentősen átalakult az utcanévállomány, miközben az utcanevek szerkezete is módosult. Ezek az elnevezések „naprakészen" követték a politikai változásokat, nem csupán a hazaiakat (mint az 1948-as fordulat, a „jobboldali" szociáldemokratákkal való leszámolás, a „klerikális reakció" elleni harc kibontakozása vagy Rákosi háttérbe szorulása), hanem időnként a nemzetközieket is (mint a „békeharc", Sztálin születésnapja, a koreai háború, Nikosz Beloiannisz görög kommunista vagy az amerikai Rosenberg házaspár kivégzése).

A hatalom birtokosai saját ideológiájukat, értékeiket igyekeztek kódolni a városi térbe. A kommunista gondolkodók, politikusok, hősök, munkásmozgalmi mártírok mellett tömegesen bukkantak fel az utcanévtáblákon az uralkodó párt eszméit, történetszemléletét hirdető nevek is. Ezek például az úttörőkre, a szabadságra, a köztársaságra, a néphadseregre, a tervgazdálkodásra (Ötéves terv utca), a munkaversenyre (Élmunkás tér, Sztahanov utca) utalhattak. A proletár internacionalizmus szellemében európai kommunista vezetők vagy a „baráti" országok fővárosainak nevei is „díszítették" az utcákat. A hivatalos emlékezetpolitika a kánonba emelni kívánt történelmi személyiségek (Budai Nagy Antal, Dózsa György, Martinovics Ignác, Táncsics Mihály), írók (mint Ady Endre vagy József Attila), művészek (például Balázs Béla, Bartók Béla, Derkovits Gyula) ilyen formán való megörökítésére is törekedett. Ezek a nevek is több-kevesebb ideológiai tartalommal bírtak. A második világháborúra ugyancsak számos utcanév emlékeztetett (Felszabadulás tér, Béke út, Partizán utca). Sok helyen kereszteltek el utcákat a Vörös Hadseregről,[9] valamint annak főtisztjeiről. A szovjetizálás nevében orosz írókról, tudósokról (Gorkij, Majakovszkij, Makarenko, Micsurin, Puskin), a magyar–szovjet barátságról, egy képzeletbeli orosz kapitányról[10] vagy éppen egy népszerű szovjet filmről is

[9] Budapesten 1957-ben tizenkét Vörös Hadsereg útját számoltak össze. Balló Ödön: Nagypesten sej, van számos utca… *Népakarat,* 1957. augusztus 19. 3.

[10] Vörös Boldizsár: Kitalált kapitány valódi utcája. Guszev százados és társainak méltatása emléktáblával és budapesti belvárosi utcanévvel 1949–1990

neveztek el köztereket.[11] Az 1940-es évek végétől a vezetőkultusz jegyében számos módon örökíthették meg az akkori rendszer által példaképnek beállított nagyságok neveit: a legkülönfélébb intézmények, óvodák, iskolák, termelőszövetkezetek, gyárak, brigádok, úttörőcsapatok vagy éppen laktanyák viselhették az ő nevüket. Számos életben lévő személyt ért ez a megtiszteltetés: Sztálin mellett más szovjet nagyságok sorát (Malinovszkij, Molotov, Tolbuhin vagy Vorosilov), a nemzetközi kommunista mozgalom jeles személyiségeit (mint Dolores Ibárruri vagy Jacques Duclos), Rákosit és több magyar politikust (mint Gerő Ernő, Nagy Imre vagy Vas Zoltán). Mellettük akár magyar tudósokról, művészekről (mint Szent-Györgyi Albert vagy Kodály Zoltán) is neveztek el életükben utcát.

A városi térbe írt szöveget (city-text) országszerte újra kellett fogalmazni, kiemelt helyet biztosítva a kommunista rendszer jelképeinek. Így kapta nevét például Debrecenben a Vörös Hadsereg útja, Szegeden a Marx tér, Sopronban a Lenin körút, Hódmezővásárhelyen a Sztálin út, vagy Szolnokon a Beloiannisz utca. A főváros esetében különösen hangsúlyos volt a város térképére rögzített politikai-ideológiai üzenet. Bár az itteni változások aránya általában jóval alulmaradt a vidékiekhez képest, azok a fontos köztereket érintették. Ahogyan arra Szívós Erika rámutatott, a főbb útvonalak kereszteződésében vagy azok tengelyében hangsúlyos terek és emlékművek helyezkedtek el. A város két reprezentatív útvonala Sztálin és (részben) Lenin nevét viselte, és a November 7-e téren találkozott. Ugyancsak kiemelt jelentőségű és hosszúságú út vette fel a Vörös Hadsereg nevét, míg Budán a (kommunista) Mártírok útja a Moszkva térig tartott. A város központjában a Marx térről többek között a Tanács körúton és a Tolbuhin körúton keresztül lehetett eljutni a Dimitrov térre. Nagy forgalmú közlekedési csomópontok viselték Sztálin, Engels vagy a „felszabadulás" nevét. A Kossuth tér, a Szabadság tér, a Thököly út és a Rákóczi út megőrizhették nevüket. E hősök

között. In: Á. Varga László (főszerk.): *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 4.* Budapest, 2009. 319–333.

[11] Vidám vásár utca Cinkotán. In: Ráday Mihály (szerk.): *Budapesti utcanevek A–Z.* Corvina Kiadó, Budapest, 2013. 623–624.

tisztelete összeegyeztethető volt az akkori történetszemlélettel, amely bennük az antifasiszta, németellenes küzdelem előképeit látta, míg „szabadság"-on az „idegen" Habsburg-dinasztia, majd a náci Németország megszállása alól való felszabadulást értették. E szimbolikus tájban hangsúlyos pontokon (Szabadság tér, Molotov tér, Szent Gellért tér) helyezték el a szovjet hősi emlékműveket, a Duna fölé magasodott a Gellért-hegyen a Felszabadulási emlékmű a Szabadság-szoborral, míg a Dózsa György úton állt a Sztálin-szobor.[12] Az Országház előtti Kossuth-szobrot egy korszellemnek jobban megfelelővel cserélték le csakúgy, mint ahogyan a Hősök tere szoborcsoportján a Habsburg-uralkodókat a dinasztia ellen harcoló fejedelmekkel helyettesítették.

Az 1948-ban megszüntetett FKT helyett Budapesten is az önkormányzat hatáskörébe került az utcaelnevezések ügye. Itt az 1950-ben bevezetett tanácsrendszerben a Végrehajtó Bizottság volt az illetékes utcanév ügyekben. Munkáját előbb a Népművelési Osztály mellett működő Állandó Bizottság, majd egy Utcanév Albizottság segítette.[13] A közvélemény és a lakosok javaslatainak kiértékelése céljából a kerületeket saját hasonló testületek létrehozására kötelezték. Ezt követően a főváros a kerületek indítványai alapján döntött az utcanevek ügyében. Ugyanakkor a párt is igyekezett ellenőrizni a folyamatot, a Budapesti Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztálya is javaslatokat tett az utcaelnevezések ügyében. Vidéken szintén a helyi tanácsok Végrehajtó Bizottsága számított illetékesnek.

[12] Szívós Erika: Utcanevek és utcanévváltozások: Térpolitika, érzelmi kötődés és generációs azonosulás. In: Papp Barbara (szerk.): *Lélek és történelem: örökség. Az ELTE BTK Történeti Intézet Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékének konferenciája (2019. december 5.)* ELTE BTK, Budapest, 2021. 209.

[13] Takáts Rózsa: I. m. 302–303.

„Az ellenforradalmi erők ezen a fronton is próbálják felújítani a zavarkeltést." Az utcanevek szimbolikus szerepe 1956-ban

A Sztálin halála, majd Rákosi háttérbe szorulása után szabadabbá váló nyilvánosságban megjelentek az utcanevek előző években történt gyakori változtatásával szemben kritikus hangok. Budapesten Rónai Mihály András író elégedetlenkedett – két konkrét eset kapcsán – a túlzásba vitt változtatások miatt: „kezd már sok lenni a jóból: háromhavonként csőstül jön az áldás, már zúg belé a pestiek feje".[14] Ismét megjelent az igény az értelmetlenül megváltoztatott, vagy a települések egykori állapotára emlékeztető utcanevek visszaállítására, azok megóvására. Szegeden a fiatal Péter László, a későbbi neves irodalomtörténész a város múltjának emlékét őrző utcanevek védetté nyilvánítását javasolta.[15] Debrecenben egy helyi illetékes gyakorolt önkritikát a meggondolatlan változtatások miatt. Beszámolója szerint „már sokkal óvatosabban" foglalkoztak ezzel a kérdéskörrel, visszaadták a Péterfia utca és a Simonyi utca történelmi nevét, megszüntetve a csupán három évig létező Magyar–Szovjet Barátság útját és a Gorkij utcát.[16] Ugyanebben az időben kapta vissza nevét Kiskunfélegyházán a Beloianniszról elnevezett egykori Móra Ferenc utca.[17] Győrött a helyi Műemlékvédelmi Bizottság 1956 nyarán indítványozta az utcaátnevezési lázban megváltoztatott két név visszaállítását. Olyan történelmi személyekről volt szó, „akik hazánk és városunk történelmében elévülhetetlen érdemeket szereztek és méltán sorolhatók a magyarság legnagyobb

[14] Rónai mindenekelőtt azt kifogásolta, hogy két 19. századi íróról – Nagy Ignácról és Kuthy Lajosról – is utcát neveznek el, őket hazaárulónak tartotta, innen a cikk címe. Kifogásolta emellett például a régi főnemesi családnevek (mint a Csáky, Drugeth, Kaplony) eltüntetését. Rónai Mihály András: V. ker. Hazaáruló utca. *Magyar Nemzet,* 1953. december 9. 2.

[15] Péter László: A szegedi örökség ápolása. *Délmagyarország,* 1954. október 7. 5.

[16] Csabai József: Köszönet a debreceniek nevében. *Tanácsok Lapja,* 1955. július 19. 8.

[17] Bár a görög politikus ekkor egy másik utca névadója lett, és csak 1972-ben került ki végleg a város utcanévállományából. Fekete János: *Kiskunfélegyháza utcanevei.* Kiskunfélegyháza Város Önkormányzata, Kiskunfélegyháza, 2001. 58.

alakjai közé" (Árpád fejedelem, Pálffy Miklós).[18]

A sok budapesti átnevezést és lehetetlen utcanevet a korszak élclapja is kifigurázta,[19] karikatúrák *(lásd 1. kép)*,[20] kabaréjelenetek[21] születtek a témában. 1955 nyarán a hivatalos pártlap is szóvá tette az értelmetlen módosításokat. Csupán a XV. kerületben két év alatt száztíz utcanévváltozást számoltak össze. Így a Patak utcából Csobogó utca, a Töhötöm utcából Őrszem utca, a Kálmán közből Kál köz, a Vitéz utcából Sóderos utca, a Fadrusz János utcából Anyácska utca, a Dobó Katalin utcából Katóka utca lett. A cikk a változásokat ízléstelennek és mértéktelennek, a „keresztszülők" munkáját pedig sablonosnak és lélektelennek ítélte. Arra kérte őket, hogy olcsóbb és a járókelők számára kevésbé bosszantó „szórakozást" keressenek maguknak.[22] Pedig ezeknél az utcáknál a kényszerű változtatás oka nem a hatóságok túlbuzgósága, hanem a Nagy-Budapest 1950. évi létrejöttével hirtelen megnövekedett számú

1. kép. A gyakran változó utcaneveket gúnyoló karikatúra. Forrás: *Esti Budapest,* 1954. szeptember 22.

[18] Győr Megyei Jogú Város Levéltára (továbbiakban GyMJVL) XXIII 102/16. Győr Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának jegyzőkönyvei (továbbiakban GyVTVB jk.) 1956/16. (1956. júl. 27.) fol. 280.

[19] Palásti László: Kajszibarack utca. *Ludas Matyi,* 1955. október 13. 2.

[20] Gyakran változnak az utcanevek. *Esti Budapest,* 1954. szeptember 22. 5.

[21] „Utazás a viták körül." *Színház és Mozi,* 1954. május 7. 7. „Utazás a viták körül." A Vidám Színpad új műsora. *Magyar Nemzet,* 1954. május 22. 5.

[22] További példák: a Damjanich utcából Négylovas utca, az Arany János utcából Őrvezető utca, a Bocskai utcából Őrmester utca, az Attila utcából Főhadnagy utca, a Kinizsi utcából Algír utca lett. Szabó László: Keressük a logikát... *Szabad Nép,* 1955. június 19. 4.

egyező nevek kiküszöbölésének szándéka volt. A hatalmas névanyag viszont jelentősen korlátozta a névadók lehetőségeit, akiknek így cseppet sem volt könnyű dolguk.[23] Körülbelül 2500 azonos utcanév létezett ekkor Budapesten, közülük számos esetben kerületen belüli egyezés is előfordult. Kossuth utcából például ötvenet számoltak össze.[24] Ezek megszüntetése érdekében 1953 végén havi ötven-hatvan utcanév módosítását tűzték ki célul,[25] de a gyakorlatban ettől messze elmaradtak, az ekkori havi átlag még a tízet sem érte el.[26]

Ugyanakkor a hatóság is érzékelte az előző években történt változások túlzott mértékét, azokra csupán „igen komoly indokok alapján, elengedhetetlenül szükséges esetben" szerettek volna sort keríteni. Rájöttek, hogy kivitelezhetetlen a többes utcanevek megszüntetése az egész főváros területén – arra csak a kerületek szintjén akartak törekedni.[27] Ebben az időszakban alakítottak újra bizottságot az utcaelnevezések elvi kérdéseinek tisztázására.[28] Ennek elnöke, az idős várospolitikus Harrer Ferenc az előző korszak átgondolatlan, ötletszerű változásait bírálva elismerte, hogy „egy évtizedes tragikomédia volt az utcaelnevezésekkel". A testület határozata többek között a humorforrássá váló gyakori átnevezések megszüntetését szorgalmazta.[29] A szovjet példát követve, 1956 nyarán az előző korszak „hibáinak" kiküszöbölésére törekedve a sajtóban „fonák szokásnak" minősítették az élő nagyságokról való elnevezéseket.[30] A „személyi kultusz" utcane-

[23] Lásd: Új utcák Csepelen. *Esti Budapest,* 1956. augusztus 10. 2.

[24] Takáts Rózsa: I. m. 309.

[25] Budapest Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága jegyzőkönyvei (továbbiakban BFTVB jk.) Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL) XXIII.102.a.1. 1953. dec. 3. fol. 72, 159.

[26] 1951-től 1955 őszéig mintegy ötszázötven utcanév változott. BFTVB jk. BFL XXIII.102.a.1. 1955. szept. 15. fol. 46.

[27] Egyes személyek vagy események emlékének megörökítésekor az emléktáblákat javasolták az utcák nevének megváltoztatása helyett. Uo. fol. 46–47, 135, 168.

[28] Takáts Rózsa: I. m. 302–303., 306.

[29] BFTVB jk. BFL XXIII.102.a.1. 1956. márc. 15. fol. 201. Utcaelnevezések. *Fővárosi Közlöny,* 1956/5. 5–6.

[30] Gárdos Miklós: Bizonyos elnevezésekről. *Magyar Nemzet,* 1956. augusztus 22. 5.

vek osztogatásában való megnyilvánulása ugyanis „minden ép érzékű emberben visszatetszést kelthet". Kérték az újra és újra figyelmen kívül hagyott elv alkalmazását: valakiről csak halála után legalább tíz évvel lehessen utcát elnevezni.[31] Több alkalommal felmerült Sztálin képének vagy szobrának eltávolítása,[32] miközben a Rákosi Művek nevét Csepel Művekre változtatták.[33]

Bécsben a szovjet csapatok kivonását követően visszaállították a megszállást megörökítő utcák (mint a Sztálin tér, Tolbuhin utca vagy Vörös Hadsereg híd) korábbi nevét.[34] Magyarországon szintén a politikai eseményekkel párhuzamosan érték el a forradalmi változások az utcaneveket. Nyíregyházán éppen Rajk László újratemetésének napján indítványozták a városi hagyományokat őrző, valóban jeles személyiségek nevét hordozó utcanevek visszaállítását.[35] Napokon belül számos friss utcanév megváltoztatását sürgették.[36] Egy Tolna megyei községben az ekkor már az országból távozni kényszerülő Rákosi Mátyás[37] nevét viselő utcát a koholt vádak alapján elítélt és kivégzett egykori belügyminiszterről nevezték el.[38] A példát napokon belül más falvak

[31] Az utcák elnevezéséről. *Tolnai Napló,* 1956. augusztus 26. 5.

[32] Például „folyik egy olyan vita, hogy a Sztálin-szobor helyére Lenin elvtárs szobrát fogják tenni és a Sztálin-szobrot máshova helyezik." Jegyzőkönyv az MDP Budapesti Bizottság XIII. Kerületi Bizottságának 1956. április 11-i üléséről. BFL XXXV.108.a/2/24. fol. 3. „Varga elvtárs úgy veti fel, hogy fáj a szíve, hogy van náluk egy nagy kép, ahol 4 kép van összesen, arról Sztálint le kell venni. Kilián tanintézetben pl. levették a Sztálin szoborról a szobrot, a talapzatát viszont ott hagyták. Ez helytelen megoldás." MDP Budapesti Bizottság IV. Kerületi Bizottsága 1956. szeptember 7-i osztályvezetői értekezletének jegyzőkönyve. BFL XXXV.176.a/4/ 35. fol. 7.

[33] „A minisztertanács a személyi kultusz egyes maradványainak felszámolása érdekében az RM-műveket Csepel Művek elnevezésre változtatta." A Kossuth Rádió hírei. *Hungarian Monitoring,* 1956. szeptember 29. 194.

[34] *MTI Bizalmas tájékoztató a külföldi sajtó, rádió és hírügynökségek anyagaiból.* 171. 1956. július 19. 18.

[35] Csütörtök esti beszélgetések. *Szabolcs-Szatmári Néplap,* 1956. október 6. 4.

[36] Vita Nyíregyháza kulturális életének problémáiról. *Szabolcs-Szatmári Néplap,* 1956. október 17. 5.

[37] Rákosi kultuszának összeomlásáról lásd: Apor Balázs: *Láthatatlan tündöklés. Rákosi Mátyás kultusza a sztálinista Magyarországon (1945–1956).* Jaffa Kiadó, Budapest, 2022. 294–310.

[38] A Rákosi utcát Rajk László utcára változtatta Mőzs község. *Népszava,* 1956. október 13. 2.

is követték, akadt olyan megyei lap, amely címoldalon és kövér betűkkel számolt be az átnevezésről.[39] Rajk özvegye meglepő módon tiltakozott. Talán a vezetőkultuszból kiábrándulva úgy vélte, hogy férje emlékének elsősorban nem az utcakereszteléssel, hanem úgy lehetne áldozni, ha az emberek „jól és boldogul élnek, és megvalósul mindaz, amiért Rajk László harcolt".[40] Egy lapban kegyeletsértőnek minősítették az átnevezést, aminek először az „etikai feltételeit" kellene biztosítani.[41]

Egy Pest megyei faluban a Rákosi utca mellett a Sztálintelepet és a Sztálin utcát is átnevezték, a hírről beszámoló *Népszava* szerkesztősége a fővárosi tanács figyelmébe ajánlotta a példát.[42] Két nappal később több lap is címoldalon számolt be a sztálinvárosi helyi tanács döntéséről, amivel megváltoztatta a Sztálin út nevét (bár az új névről nem tudtak megállapodni), és a város nevének módosítását kérte a kormánytól.[43] Ugyanekkor lett a Sztálin Vasmű neve Dunai Vasmű. Miután a „szektás politika" indokolatlanul nevezett át számos utcát, a Hazafias Népfront hetilapja az érintett személyek[44] rehabilitálását követelte. Nehezményezték, hogy Sztálin nevét négy közterület viselte ekkor Budapesten, míg a sztálini önkény áldozatául esett Kun Béláról vagy Rajk László „vértanúról" egyetlenegy sem volt elnevezve.[45]

A forradalom kitörése előtti napok hangulatát jól jellemzi a *Somogyi Néplap* október 21-i számában megjelent *Csak beszé-*

[39] A földrendezésről, a községet érintő kérdésekről tárgyalt a perkátai tanácsülés. *Fejér Megyei Néplap,* 1956. október 20. 1.; Új utcanevek Gombán. *Népszava,* 1956. október 17. 1.

[40] Török: Még egyszer a mőzsi utcanév-változtatásról. *Szabad Ifjúság,* 1956. október 16. 4.; Rajk Júlia monográfusa szerint az özvegy végigtelefonálta a szerkesztőségeket, hogy diplomatikusan elutasítsa a „váratlan és ízléstelen ötletet". Pető Andrea: *Árnyékban. Rajk Júlia élete*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2020. 186–187.

[41] G. P.: Ne csak utcanév-cserét. *Művelt Nép,* 1956. október 21. 5.

[42] Új utcanevek Gombán. I. m.

[43] A sztálinvárosi tanács határozata: megváltoztatja a Sztálin út nevét és a város nevének megváltoztatását kéri a Minisztertanácstól. *Szabad Ifjúság,* 1956. október 19. 1.; Újpentele? *Dunántúli Napló,* 1956. október 19. 1. Lásd még: *Magyar Nemzet,* 1956. október 19. 5.; *Győr-Sopron Megyei Hírlap,* 1956. október 19. 5.; *Népszava,* 1956. október 19. 4.; *Viharsarok,* 1956. október 19. 1.

[44] Mint Somogyi Béla vagy Gyóni Géza.

[45] zs. o.: A budapesti utcák. *Béke és Szabadság,* 1956. október 17. 10.

lünk? című cikk. Eszerint a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa által elindított „nagy tisztulási folyamat" nyomán a szocialista országokban „szabadulni akarnak a legfőbb rossztól: a személyi kultusztól, s annak minden jelétől az elnevezésektől, a szobrok tömkelegétől. Országszerte utcaneveket változtatnak meg". Kérték a kaposvári Sztálin utca nevének megváltoztatását és a szovjet vezető szobrának eltávolítását a megyei tanács épületéből. „Miért nem veszik már le? Maradjon csak ott egyedül Lenin elvtárs, nem baj az, ha nem is lesz szimmetrikus az előtér. Mert sokan járnak az utcán is, a szobor előtt is naponta, s a gondolatokat nem lehet visszatartani…"[46]

A napokon belül kirobbanó forradalom során e gondolatok tettekké váltak, a gyűlölt szimbólumok ellen forduló népharag a függetlenség iránti vágyat fejezte ki. Már az egyetemisták 16 pontjának egyike követelte a Sztálin-szobor eltüntetését, amelynek helyére 1848–1849-es emlékmű került volna. Másnap a budapesti szobor ledöntése a forradalom fontos, jelképes mozzanata volt. Számos szovjet hősi emlékmű mellett például Dimitrov, Steinmetz kapitány, Osztapenko és a Gellért-hegyen álló Felszabadulási emlékmű szovjet katonájának szobrát is ledöntötték. Országszerte sok helyen leverték az ötágú vörös csillagot és a Rákosi-címert, összetörték Sztálin és „legjobb magyar tanítványa" szobrait, leszaggatták, összetépték vagy felgyújtották képeiket.[47]

A „sztálintalanítás" és a rossz emlékű diktatúra elnyomása alóli felszabadulás jegyében előkerültek a kalapácsok, a létrák és a festékes vödrök is, és számos helyen verték le, cserélték ki vagy takarták le az utcanévtáblákat[48] *(lásd 2. kép)*. Az esemé-

[46] Csak beszélünk? *Somogyi Néplap,* 1956. október 21. 4.

[47] Apor Balázs: I. m. 314. – Egyetlen megyére lásd: Szikszai Mihály: „Ledőlt a bálvány" – A Rákosi-rendszer jelképeinek eltávolítása 1956-ban, Szolnok megyében. In: *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 21.* Szolnok, 2006. 273–302.

[48] „A reakciósok elképzelhetetlen zűrzavart okoztak, és ezt kihasználva kezdődött az öldöklés. Mindent, ami csak a szocializmusra, a pártra, a Szovjetunióval való barátságra emlékeztetett, még a legkisebb utcanévtáblát is megsemmisítették." Külföldi szemmel a magyarországi eseményekről. *Somogyi Néplap,* 1956. november 14. 2.

2. kép. Eltávolított körúti utcanévtábla a forradalom idején.
Forrás: Fortepan / Eredeti: Lovrecz Éva

nyek egyik résztvevőjének beszámolója szerint az október 23-i tüntetés során társai hátára állva szakította le a Sztálin út névtáblát, aminek hatására „a tömeg őrjöngött a gyönyörűségtől".[49] A történteket szentesítve a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága átnevezte az egykori szovjet pártfőtitkár nevét megörökítő köztereket: a Sztálin utat Magyar ifjúság útjára keresztelték át,[50] a Dózsa György út visszakapta régi nevét.[51] Akadt olyan vidéki lap, amely címoldalon számolt be a változásokról.[52] Felmerült a Moszkva tér nevének módosítása,[53] miközben néhány esetben a helyi lakosság keresztelte el spontán módon az általa használt köztereket – ezzel visszatértek a hatóság által végzett hivatalos utcanévadás előtti korhoz. Így például a Felszabadulás tér a Kossuth téri sortűz emlékére az Október 25-e tér *(lásd 3. kép),* a Sztálin tér pedig a lerombolt szobor helyén maradt csonkot megörökítve a Csizma tér nevet kapta. A két

[49] Csongovai Per Olaf visszaemlékezése. In: Molnár Adrienne–Kőrösi Zsuzsanna–Keller Márkus (összeáll.): *A forradalom emlékezete. Személyes történelem.* 1956-os Intézet, Budapest, 2006. 62.

[50] Felmerült a Sztálin út Hősök útjára való elnevezése is. Vorosilov marsall vagy Stefánia főhercegasszony? *Népakarat,* 1957. február 9. 3. Az utcanév egy korabeli térképen is látható. Budapest közlekedési térképe villamos, trolibusz, autóbusz, elővárosi vasút /BEV/ és a fogaskerekű útvonalaival. Budapest, 1957. Forrás: https://maps.hungaricana.hu/en/BFLTerkeptar/4777/ (Letöltve 2025. 02. 08.).

[51] A nemrégiben átadott híd is felvehette eredetileg neki szánt nevét (Árpád híd). Sztálintalanítás, rosszemlékű címerek eltávolítása és ablaküvegezés a fővárosi tanács végrehajtó bizottságának programján. *Népszava,* 1956. október 30. 3.

[52] Magyar ifjúság útja. *Néplap,* 1956. október 30. 1. Lásd még: Hírek – sorokban. *Viharsarok,* 1956. október 30. 2.

[53] Zimándi Pius: *A forradalom éve. Krónika 1956-ból.* Századvég Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1992. 212.

emlékeztető név közül az utóbbi egyben leíró jellegű is volt, hiszen a megnevezett tér jellegzetességére utalt.

3. kép. Ideiglenes utcanévtábla 1956-ban a Felszabadulás tér (Ferenciek tere) 1. falán.
Forrás: Fortepan / Eredeti: Marics Zoltán

Figyelemre méltó, hogy több esetben nem állították vissza a korábbi nevet, például az Andrássy útét. A szovjet megszállásra utaló jelek eltüntetésével együtt a forradalomnak is emléket akartak állítani. Máskor viszont a régi nevekhez tértek vissza, bár azok hivatalos helyreállítására ezekben a lázas napokban általában nem kerülhetett sor. Számos megmaradt korábbi utcanévtáblát helyeztek vissza például a Lenin körúton (Erzsébet körút, Teréz körút). A régi neveket gyakran még akkor is használták, ha a táblák a helyükön megmaradtak: „a Tolnay Lajos utcából ismét Conti utca, a Moszkva térből ismét Széll Kálmán tér, a Vorosilov útból Stefánia út, a Tolbuhin körútból Vámház körút lett, így emlegetik az emberek az utcán, így mondják be a

megállókat a kalauzok, sőt nem egyszer így jelenik meg az újságok hasábjain is." Ezekben a napokban esett meg, hogy egy kalauz a villamoson rászólt egy tőle érdeklődő utasra, hogy az Engels tér neve – Erzsébet tér.[54] A korábbi utcanevek használata még hónapokig megmaradt. Jelképes fontosságukat jól jelzi a Kádár-rendszer híveinek nemtetszése: az elbukott „ellenforradalmi erők ezen a fronton is próbálják felújítani a zavarkeltést".[55]

Vidéken is hasonló lépésekre került sor. Pécsett megváltoztatták a Sztálin út, a spanyol kommunista politikusról elnevezett Ibárruri Dolores utca, valamint a Molotov utca nevét, míg a Vorosilov utca és a Beloiannisz utca visszakapta korábbi nevét.[56] Győrött a Sztálin út mellett a Vörös Csillag Szálló nevét is módosították.[57] Hódmezővásárhelyen a szovjet megszállásra vagy a kommunizmusra utaló nyolc utcanévtől szabadultak meg. Ezek közé tartozott az előző évek rossz emlékű békeharcát idéző Béke utca is. Hét esetben a korábbi névhez tértek vissza, viszont éppen a Sztálin utca esetében kivételt tettek. Az ugyanis a budapestihez hasonlóan Andrássy nevét viselte, ezért inkább Kossuthra keresztelték át.[58] Itt is tetten érhető tehát a forradalmárok óva-

[54] Amire a megszeppent fiatal nő bocsánatkérően azt felelte: „Nem tehetek róla, hogy azelőtt így nevezték." Katkó István: Asszonyom, miért haragszik rá is? *Népakarat,* 1956. december 16. 1.; Bacsó János: Vorosilov marsall vagy Stefánia főhercegasszony? *Népakarat,* 1957. február 9. 3.; Lenin – vagy Teréz főhercegnő. *Magyarország,* 1957. március 13. 2.

[55] Bacsó János: I. m.

[56] Utcaneveket változtatott meg a városi tanács. *Dunántúli Napló,* 1956. október 25. 1.

[57] „Az út már nem Sztálin út, azaz hivatalosan még az, de ez senkinek sem tetszik." Minek nevezzelek. *Kisalföld*, 1957. január 30. 6.; A „Vörös Csillag" szálloda nevének megváltoztatása. GyMJVL XXIII. 102/27. GyVTVB jk.1957/1. 1957. január 4.

[58] A további érintett közterületek Beloiannisz, Dimitrov, Malinovszkij, Sztálin, Vorosilov, Zsdanov nevét, valamint a Vörös Lobogó elnevezést viselték. Török Istvánt bízták meg a vásárhelyi tanács végrehajtó bizottsági elnökségével. *Viharsarok,* 1956. október 28. 2.; Felhívás az utcanevek megváltozásával kapcsolatban. *Csongrád Megyei Hírlap,* 1957. június 15. 3. Lásd még: Dömötör János: Vásárhely utcanevei (Történeti áttekintés). In: Trogmayer Ottó (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1971. 1.* Szeged, 1971. 106.; Kovács István: Hódmezővásárhely belterületének történeti és jelenkori utcanevei. In: *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2008.* Mayer Nyomda és Könyvkiadó, Hódmezővásárhely–Budapest, 2009. 235–268.

kodása az 1945 előtti korszak „úri világának" felelevenítésétől, a Habsburg-uralkodóval kiegyező egykori gróf helyett a legismertebb szabadsághőst örökítették meg.

Szombathelyen a helyi nemzeti tanács számos szimbolikus követelés mellett az utcanevek azonnali felülvizsgálását is indítványozta, azokat a nemzet nagyjainak, valamint a város kimagasló szülötteinek nevére kívánták átnevezni.[59] Szegeden is történtek változások: a Sztálin körutat József Attilára nevezték át, és papírtáblákkal takarták le a nemkívánatos utcaneveket.[60] Kiskunfélegyházán a Rákosi utcát Ifjúság útjának nevezték el, a Vörös Hadsereg útja pedig visszakapta korábbi nevét.[61] Veszprémben a megyei forradalmi napilap legelső számában a *Magyar nevet a magyar utcáknak!* címmel megjelenő cikk azt követelte, hogy „tűnjön el végre a zsarnokság minden külső megnyilvánulása!" Ugyanitt a városi Nemzeti Forradalmi Tanács hat utca, valamint a Rákosi Mátyás völgyhíd és a Vörös Október mozi nevét módosította. Az új nevek közt volt a Pesti Hősök útja, az Ifjúság útja, a Vértanúk tere, valamint az Október 23-a filmszínház is.[62] Zalaegerszegen a helyi múzeumigazgató a város Forradalmi Bizottságához benyújtott kérvényében szorgalmazta a régi, tősgyökeres utcanevek visszaállítását, és ehhez felajánlotta segítségét az illetékeseknek.[63] Hetényegyházán a helyi tanító javasolta a Nemzeti Bizottságban az idegen hangzású utcanevek

[59] A szombathelyi városi nemzeti tanács felhívása: Győri rádió. *Hungarian Monitoring,* 1956. október 28. 1241.

[60] Egy utcanévről… *Délmagyarország,* 1957. július 26. 3.; Péter László: *Szeged utcanevei.* Szeged Megyei Jogú Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának Igazgatási Osztálya, Szeged, 1974. 43.

[61] Holló Lajosról, a város díszpolgáráról. Fekete János: I. m. 58.

[62] Magyar nevet a magyar utcáknak! *Veszprémmegyei Hírlap,* 1956. október 31. 3. Közli: Somfai Balázs: *Veszprém megye ötvenhatban. Források és könyvészet Veszprém megye 1956. évi történetéhez.* Veszprém, 2012. 46–47.; Veszprém városi Nemzeti Forradalmi Tanács 1956. nov. 3-i közleménye. Uo. 47–48. Lásd még: Molnár János: A politikai struktúra változásai 1956 őszén Magyarországon. *Párttörténeti Közlemények,* 1988/2. 102.

[63] Szentmihályi Imre múzeumigazgató 1956. nov. 3-i kérvénye. In: Csomor Erzsébet: *1956 Zalaegerszegen.* Millecentenáriumi Közalapítvány, Zalaegerszeg, 2001. (Zalaegerszegi Füzetek 7.) 113–114.

megváltoztatását.[64] Csornán a kereskedősegédek rolóhúzóval, a parasztlegények vonyogóval (szénahúzó szerszámmal) tépték le a diktatúrára emlékeztető utcanévtáblákat.[65] Kisújszálláson szimbolikus módon a Sztálin utcát Március 15-e utcává nevezték át,[66] Zalaszentgróton kilenc köztér nevét állították vissza vagy változtatták meg. A Sztálin út helyett Ifjúság út nevet adtak, megváltoztatták a kommunista rendszerhez kötődő Szabadság tér, Szabadság utca és Felszabadulás utca nevét, és ismét lett a faluban Erzsébet királyné utca és Hősök tere.[67]

Kunmadarason a Sztálin út névtábláit feszítették le. Rákócziújfaluban a munkástanács a Sztálinról, Rákosiról és Leninről elnevezett utcák átkeresztelésérőll döntött.[68] Törökszentmiklóson szintén több helyen leszaggatták az utcatáblákat,[69] miközben további településeken is történtek hasonló változások.[70] A magyar események még külföldön is utcanévcserékhez vezettek, ahogyan Amszterdamban történt, ahol a városi tanács határozata alapján a korábban Sztálin nevét viselő sugárutat Szabadság sugárútnak nevezték át *(lásd 4. kép).*

[64] Tóth Ágnes (szerk.): *1956 Bács-Kiskun megyei kronológiája és személyi adattára 1.* 2., jav., átdolg. kiad. Bács–Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2001. 176.

[65] Szalay Balázs: *Csorna az 1956-os forradalom idején.* Palatia Nyomda és Kiadó, Győr, 2012. (Kisalföldi Szemle IV/2.) 29.

[66] A Lenin utca neve pedig Király utca lett. A Kisújszállási Munkás-Paraszt Forradalmi Tanács 1956. nov. 3-i határozatai ellátási, közbiztonsági és oktatási kérdésekről. In: Cseh Géza: *Válogatás az 1956-os forradalom levéltári dokumentumaiból.* Szolnok, 2006. (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 8.) 222–223.

[67] Csomor Erzsébet–Kapiller Imre (szerk.): *'56 Zala megyei kronológiája és személyi adattára II.* Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2004. (Zalai gyűjtemény 57.) 222.

[68] Szikszai Mihály: I. m. 284., 290.

[69] A rádió *Válaszolunk hallgatóinknak* című műsorából. *Hungarian Monitoring,* 1958. február 4. 122.

[70] Például: Pethő Zsoltné Németh Erika: *Szentendre utcanevei.* Szentendrei Könyvtár–Művelődés Jogáért Alapítvány–Pest Megyei Könyvtár, Szentendre, 1996. 17.; Cseszka Éva: *Esztergom 1956. Országos tendenciák – helyi sajátosságok a forradalom és szabadságharc alatt.* Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom, 2011. (Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei 18.) 68. Demjén községre lásd Apor Balázs: I. m. 314.

4. kép. Az amszterdami Sztálin sugárút (Stalinlaan) utcanévtáblájának cseréje Szabadság sugárútra (Vrijheidslaan) 1956. november 14-én.
Forrás: Fortepan / Eredeti: Nationaal Archief

Székesfehérváron novemberben került sor átnevezésekre, amikor a helyi Végrehajtó Bizottság ülésén megbeszélték a „forradalmi munkás-paraszt kormány" programját, valamint a város „legégetőbb problémáit". A „lakosság követelésének" eleget téve elsőként tíz utca nevét változtatták meg. Kilenc esetben a korábbiakat elevenítették fel, ugyanis a gyűlölt nevektől való megszabadulás mellett az irányjelölő, a város múltjára emlékeztető vagy leíró utcanevek (mint a Berényi út, Budai út, Palotai út, Alsókirálysor, Gáztelep utca) visszaállítása volt a cél. A szintén visszaállított Várkörút akkori neve is megmaradt: az államformára utaló Köztársaság út elnevezést a Lenin útnak adták. Ezzel egyszerre fejezték ki a város múltjának tiszteletét és az államformához való ragaszkodást. A Lenin út korábbi névadója, Prohászka Ottokár püspök így nem kapta vissza utcáját. Ezeken

túl további utcanévcseréket helyeztek kilátásba.[71] Hamarosan itt is változott a széljárás. A „legnagyobb nemzeti ünnepen", az ország „felszabadulásának" évfordulóján, 1957. április 4-én a szovjet hősök emlékművénél koszorúztak. Az ünnepi tanácsülésen az „ellenforradalom" helyi „bandájának aljas cselekedetei" közé sorolták, hogy a „demokratikus utcanevek" megváltoztatására kényszerítették a tanácsot.[72]

Győrött a Vörös Csillag Szálloda nevét az „októberi események" során a város dolgozói kérésére Nemzeti Szállodára változtatták, majd miután ezt a belkereskedelmi miniszterhelyettes nem hagyta jóvá, a városi tanács Végrehajtó Bizottsága 1957. január 4-i egyhangú határozatában a régi név visszaállítására tett javaslatot. Szerintük ugyanis a „város közönsége" továbbra sem fogadja el a Vörös Csillag nevet. A Royal Szálloda név mellett gyakorlati érveket hoztak fel: a név „helyes", mert a lakosság ezt használja, és a „nagy nemzetközi idegenforgalom" mellett a külföldiek részére jobban megjegyezhető, mint bármilyen más elnevezés. Egy lelkes városatya talán nem ismerte fel a szabadságharc leverése után gyökeresen megváltozó politikai helyzetet, amikor azt is megjegyezte: „Magyarországon megfelelő magyar elnevezések legyenek. Próbáljunk már egyszer magyarok lenni. Javaslom, hogy az utca elnevezéseknél is maradjunk magyar neveknél. Azokat is valamilyen magyar férfiú nevéről nevezzük el."[73]

A magyar ifjúságot „meg kell nevelnünk. Most nem látszik alkalmasnak arra, hogy utcát kapjon". A forradalom hatása az 1956 utáni évek utcanévpolitikájára

A Bukarestben megjelenő *Előre* című lap 1956 decemberében a magyar „ellenforradalmárok" rémtetteiről szóló cikkét egy

[71] A Sztálin út, a Piszarenko út, a Vöröshadsereg út, a Benke Ferenc utca, a Beloiannisz utca, a Dudás utca, az Élmunkás utca, a Felszabadulás útja, a Lenin út nevét kívánták eltörölni. Miről tárgyalt a városi tanács vb. hétfői ülésén? *Fejér Megyei Hírlap,* 1956. november 14. 1.

[72] Ünnepi tanácsülés Székesfehérvárott. *Fejér Megyei Hírlap,* 1957. április 4. 1.

[73] GyMJVL XXIII 102/27. GyVTVB jk. 1957/1. (1957. jan. 4.) fol. 5, 11, 21.

olyan képpel illusztrálta, amelyen a Lenin körút névtábláját cserélik le Teréz körút jelzésűre[74] *(lásd 5. kép)*. A magyar főváros helyi pártbizottságának Agitációs és Propaganda Osztálya 1957. január elején szóvá tette, hogy a kalauzok továbbra sem az érvényben lévő utcaneveket, hanem „ellenforradalmi kezdeményezés alapján" a régi utcaneveket mondták be (például a Vorosilov út helyett Stefánia utat, Dózsa György út helyett Aréna utat). Ennél még „sokkal nagyobb hibának" mondták, hogy a *Népszabadság* olyan hirdetéseket közölt, amelyeknél a Lenin körút helyett Teréz körút szerepelt.[75] Nem sokkal később egy újságíró a *Szégyellem magam* című cikkében szögezte le, hogy „nem lesz többé középkor Magyarországon" – ami szerinte többek között a szobordöntésekkel és az utcák átnevezésével valósult meg a forradalom napjaiban.[76]

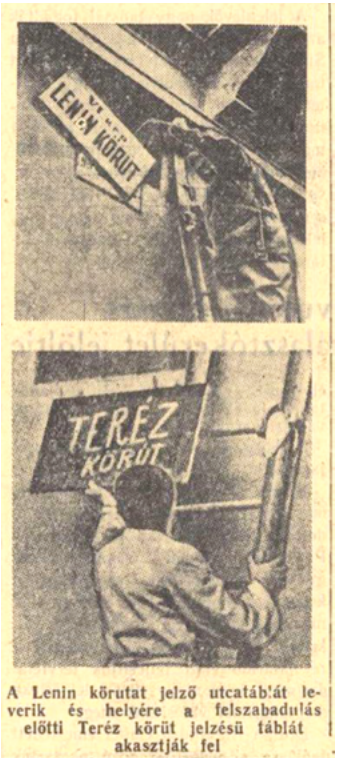

A Lenin körutat jelző utcatáblát leverik és helyére a felszabadulás előtti Teréz körút jelzésű táblát akasztják fel

5. kép. Illusztráció a forradalom alatti körúti utcanévcseréről. Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. Forrás: *Előre,* 1956. december 19. 4.

Az 1956 őszén a Szovjetunióba menekülő, de 1957 tavaszán hazatérő Révai József, egy nagy vitát ki-

[74] Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. *Előre,* 1956. december 19. 4.

[75] MSZMP Budapesti Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztályának 1957. január 8-i feljegyzése. BFL XXXV.1.c. 92. A dokumentumot közli és szövegesen idézi Szívós Erika: I. m. 212. A felszólaló felháborodását kiváltó apróhirdetések 1956 december végén jelentek meg: *Népszabadság,* 1956. december 23. 7.; *Népszabadság,* 1956. december 25. 29.; *Népszabadság,* 1956. december 28. 6.

[76] A szerző rosszindulatára, a forradalom lejáratásának szándékára jellemző, hogy a Lenin körút Teréz körútra való visszanevezése mellett a Horthy Miklós út nevének visszaállítására is panaszkodott – amiről viszont nem tudunk. Kardos György: Szégyellem magam. *Kisalföld,* 1957. február 1. 7.

váltó cikkében elutasította az ideológiai megújulást, méltatta a Rákosi-korszak hazafias elkötelezettséget, a „szabadságharcos" irányvonal folytatását szorgalmazta. Meglepő módon ennek jegyében vette védelmébe a körút forradalom során módosított nevét. Szerinte valójában azok voltak „nemzetietlenek", akik 1956 októberében a „nagy" Lenin helyett a „Habsburg császárnő" nevére keresztelték vissza a körút egy szakaszát. Ezzel az „eszmei engedménnyel" feladták az elvi kommunista álláspontot, amely alapján „az igazi és egyetlen nemzeti politika: a dolgozó nép felemelésének, politikája".[77] 1957 nyarától *Magyarországi ellenforradalom* címmel vándorkiállítás[78] járta az országot (még Varsóban is be kívántak mutatni egy ehhez hasonlót).[79] Ezen látható volt a Lenin körút egy „szitává lőtt", összetaposott utcatáblája, valamint egy fénykép róla, és arról is, ahogyan a Teréz körút névtábláját helyezik vissza. Mindez egyértelmű szimbolikus jelentést hordozott, egy feldúlt újságírónak a látványra „káromkodni támad kedve".[80]

Győrött a városi tanács január közepén nem kevesebb, mint tizenegy ideológiai tartalmú név változtatásáról határozott. A Sztálin nevét viselő négy köztér közül csak a kevésbé jelentős helyen fekvő park nevét hagyták változatlanul. Emellett megváltoztatták a Lenin híd, a Köztársaság tér, a Tolbuhin sétány, a Dimitrov sétány, a Molotov utca, a Gorkij utca és a Malinovszkij tér nevét, a Lenin út egy szakasza visszakapta korábbi nevét (Baross út). A bizottság a régi, megszokott nevek helyreállítására törekedett, ezért további utcák nevét is visszaadták volna (az Aradi vértanúk útja helyett Deák Ferenc utca, Múzeum köz helyett Szent László köz).[81] A forradalommal való leszámolás azonban egyszersmind az akkor módosított utcanevekhez való visszatérést is jelen-

[77] Révai József: Eszmei tisztaságot! *Népszabadság,* 1957. március 7. 3. Megjelent még például: *Keletmagyarország,* 1957. március 9. 3.; *Nógrádi Népújság,* 1957. március 9. 3.; *Új Szó,* 1957. március 10. 5.

[78] A kiállításról lásd: Apor Péter: A hitelesség fabrikálása. Az 1919 és 1956 közti történelmi folytonosság megformálása. *Aetas,* 2010/3. 79–81.

[79] Tischler János: Varsói kapcsolat. Az 1956-os magyar „ellenforradalmat" bemutató kiállítás varsói története. *Kritika,* 1995/10. 39–41.

[80] Kalmár György: Bejegyzés helyett az ellenforradalomról szóló kiállítás vendégkönyvébe. *Népszabadság,* 1956. június 27. 2.

[81] GyMJVL XXIII 102/27. GyVTVB jk. 1957/2. (1957. jan. 18.) fol. 40, 53–55.

tette. Ugyanitt néhány héttel később egy harcias cikk szerzője „a proletárok nevében" vette védelmébe a Rákosi-korszakban adott utcaneveket. Elismerte ugyan Sztálin „hibáit", de úgy vélte, nem válik a város szégyenére, ha utca viseli nevét.[82] Megőrzendőnek tartotta a további átnevezett kommunista vezetőkről adott neveket is, és a városnak „szép, művészi, egy szocialista városhoz illő Lenin szobrot" is szeretett volna. Szerinte a változtatásokat megszavazó tanácsosok elvetették a sulykot, amikor „visszahozták a földesúri és tőkés rend elnevezéseit". A cikk szenvedélyes felhívással zárult, amely a köztér jelképes elfoglalásának fontosságát támasztotta alá: „Proletárok! Becsületes munkások, igaz hazafiak! Elvtársak! Vigyázzatok! Ne hagyjátok magatokat, ne engedjétek, hogy városotokat, melyet ti építettetek, és amelyet alig több mint egy évtizede vettetek birtokotokba, most elvegyék tőletek. Proletárok, elvtársak, vigyázzatok!"[83]

A legtöbb helyen kivétel nélkül visszaállították a forradalom napjaiban megváltoztatott utcaneveket. Hódmezővásárhelyen 1957. május 10-én döntöttek erről a helyi tanács illetékesei.[84] Kaposvárott 1957 elején egy bizottságnak kellett kiderítenie, hogy a Sztálin utca lakói milyen utcanevet szeretnének.[85] Szegeden megváltoztatták a Sztálin körút nevét, de a Sztálin sétány neve maradt,[86] csakúgy, mint a legtöbb nagyobb településen. Pécs – akárcsak Budapest – kivételt jelentett.[87] Itt a hatalmon lévők ta-

[82] „Sztálin követett el hibákat, de igen-igen sok jót is cselekedett. És ha Sztálin hibáit és erényeit összevetjük, úgy bátran kimondhatjuk, hogy Győrnek sem válik szégyenére, ha róla utca van elnevezve." Lónyai Sándor: A proletárok nevében tiltakozunk! *Kisalföld,* 1957. február 5. 5.

[83] Uo.

[84] Hódmezővásárhely Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának 1957. május 10-i ülése 93/1957. számú határozat. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXIII.502. a. 14.

[85] A lakók véleményéről nem tudunk, a név végül maradt. Récsei Balázs (szerk.): *„… mert nem a térben, hanem az időben léteztek…" Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete*. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár, 2016. (Somogyi Almanach 55.) 273.

[86] Számos fontos határozatot hozott a városi tanács teljes ülése. *Szegedi Néplap,* 1957. március 31. 3.

[87] Madas József: Pécs belvárosának utcanevei. In: Szita László (szerk.): *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 1977.* Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1979. 403.

lán úgy vélték, hogy a forradalmi események után túl provokatív lenne a név megtartása. Ugyanakkor az országszerte több helyen bevezetett, a forradalomra emlékeztető Magyar Ifjúság útja nevet sem tartották meg. Ahogy 1957 tavaszán az illetékes bizottságban elhangzott: a magyar ifjúságot „meg kell nevelnünk. Most nem látszik alkalmasnak arra, hogy utcát kapjon. Majd ha meg lesz nevelve." Ehhez egy másik elvtárs hozzáfűzte: „Köznyelven különben is úgy hívják, hogy a Magyar Huligánok útja." Az új névnek ki kellett fejeznie, hogy a főváros „a szocializmust építő ország szíve". A javaslatok közt elhangzott: Május 1-e sugárút, Május 1-e útja, Április 4-e sugárút, Hősök útja, Vöröscsillag útja, 1919 útja, Munkásság útja, Munkások útja, Szabadság sugárút, Nép útja, Proletár forradalom útja, Lenin sugárút, Vörös Csillag útja. A sok egyértelműen ideológiai tartalmat hordozó javaslat mellett névadóként felmerült a „forradalmár költőnek" tekintett Petőfi Sándor és Ady Endre is.[88] Végül az államformára és a szocialista jellegre egyaránt utaló Népköztársaság útja elnevezés mellett döntöttek.[89] Hasonlóan politikailag kényes témát szolgáltatott az ekkorra már megbukott egykori szovjet külügyminiszterről elnevezett Molotov tér kérdése. A bizottságban nem mertek dönteni róla, úgy vélték, ez nem az ő hatáskörük: „politikailag inkább a pártnak a feladata ez".[90] A tér hamarosan visszakapta korábbi leíró nevét (Vigadó tér).[91]

Közvetlenül a forradalmat követően más változásokra is sor került. Akadt olyan falu, ahol 1957-ben egyszerre módosították a Nagy Imre utca és a Sztálin utca nevét, ami jól kifejezte a „jobboldali revizionizmus" és a „baloldali elhajlók", avagy „szektások"

[88] BFTVB jk. BFL XXIII.102.a.1. 1957. máj. 3. fol. 157–159.

[89] BFTVB jk. BFL XXIII.102.a.1. 1957. jún. 7. fol. 180., 284.; Fontos kérdésekben döntött a fővárosi tanács végrehajtó bizottsága. *Népakarat,* 1957. június 8. 1.

[90] „Azt hiszem, hogy politikai szempontból ezt alaposan meg kell tárgyalni, hogy mit szándékoznak ezzel kapcsolatban csinálni. Nem hiszem, hogy a mi feladatunk az, hogy ezt eldöntsük [...] hanem politikailag inkább a pártnak a feladata ez." BFTVB jk. BFL XXIII.102.a.1. 1957. aug. 2. fol. 87.

[91] Teret és utcákat neveztek el Kun Béláról, Bokányi Dezsőről és Mező Imréről. *Népakarat,* 1957. október 5. 3.

elleni kétfrontos harcot.[92] Ugyanebben az évben Debrecenben az élő személyekről való utcaelnevezés tilalmának elvére hivatkozva kapta vissza korábbi nevét a Jacques Duclos francia kommunista politikusról elnevezett utca, és a Rákosi-telep nevét is részben emiatt változtatták meg.[93] Az egykori pártfőtitkár neve azonban csupán négy év múlva tűnt el végleg a debreceni utcanévtáblákról, amikor a róla elkeresztelt tér felvette az egyetem nevét.[94] Hasonló okból változtatták meg Tiszaföldváron a Gerő Ernő utca és a Vas Zoltán utca nevét. A két, még életben lévő, ám ekkorra már félreállított kommunista politikus helyét az 1956-os „ellenforradalom" áldozatául esett kommunisták (Kállai Éva, Mező Imre) vették át.[95]

Kiskunfélegyházán visszaállították a Vörös Hadsereg útja nevet, a volt Rákosi Mátyás utca pedig Felszabadulás út lett.[96] Kaposvárott az egykori Mező utcát talán a forradalom kommunista mártírjaira emlékeztetve November 4-e utcára keresztelték át. A városban azonban már létezett November 7-e utca is. Talán a hasonlóság okozta zavar miatt hamarosan az utcának részleges névátmentéssel Mező Imre nevét adták.[97] Ezzel az utcanév ideológiai üzenetét is megőrizték, hasonlóképpen az 1956-os eseményekre hívták fel a figyelmet, hiszen a névadó mártír október 30-án, a Köztársaság téri pártszékház ostrománál szerzett halálos sebet, így a munkásmozgalmi hősök számát gyarapította. Az ő nevét vette fel például Bábolna, Berhida, Gősfa, Kiskőrös, Kincsesbánya, Kunhegyes, Mosonmagyaróvár, Pázmánd, Szabadegyháza, Tápióság, Varsány és Verpelét egy-egy utcája, Romhányon pedig egy telepet kereszteltek el róla. Budapesten a nagy forgalmú Fiumei út és Orczy út együttes új elnevezése lett

[92] Mándics Mihály: *Fejezetek Csávoly község krónikájából 1944–1964*. Csávoly, 1969. 148.

[93] Új utca elnevezések Debrecenben. *Hajdú-Bihari Napló,* 1957. április 11. 1.

[94] Szabó Viktor: I. m. 224.

[95] A 2013. évi tiszaföldvári utcanévváltozásokkal kapcsolatos Ideiglenes Bizottság anyagai, előterjesztések, határozati javaslatok. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_JNSZ_TiszazugiMuzeum_1590-2013/?pg=102&layout=s (Letöltve 2025. 02. 08.).

[96] Fekete János: I. m. 59.

[97] Király Lajos: Kaposvár utcanevei. *Somogyi Néplap,* 1969. november 12. 5.; Récsei Balázs: I. m. 20., 111., 145.

a Mező Imre út.[98] Így „egy csapásra" szabadultak meg egy (a két világháború között elterjedt) „irredenta" és egy arisztokrata névtől, miközben a jelentős útvonal elnevezésével emlékeztek meg az „ellenforradalmárok" által meggyilkolt kommunista vértanúról. Ekkor még egy év sem telt el a névadó halála óta.

Országszerte közterületek sokaságát nevezték el további 1956-os kommunista mártírokról. Kállai Éváról például Budaörsön, Budapesten Józsefvárosban, Solymáron, Mosonmagyaróváron, Asztalos Jánosról Budapesten Krisztinavárosban, Dombóváron, Kiskunfélegyházán, Kismaroson, Oroszlányban vagy Pócspetrin, míg Budapesten az Orczy park viselte a nevét. Papp Józsefről Újpesten és Dömösön, Gyapjas Pálról Szegeden és Pálmonostorán, Kalamár Józsefről és Bordás Andrásról Csepelen, Turner Kálmánról Pesterzsébeten neveztek el közteret, míg Dabas tizenegy kilométer hosszú főutcájának névadója Biksza Miklós egykori helyi párttitkár lett.[99] Kunhegyesen „az ellenforradalmi események során hősi halált haltakra" emlékezve a Deák Ferenc utcát Mártírok útjára nevezték át.[100]

Az utcanevek diszkrét desztalinizációja 1961–1962-ben

Ahogyan láthattuk, 1956 után Sztálin és más szovjet vezetők nevét általában meghagyták az utcatáblákon. Csupán néhány évvel később történt változás, amikor 1961 októberében az SZKP XXII. kongresszusán bekövetkezett a sztálini örökséggel való

[98] A javasolt helyszínek körüli vitáról lásd BFTVB jk. BFL XXIII.102.a.1. 1957. aug. 2. fol. 86–91. Feljegyzés a BFTVB 1957. évi augusztus 2-i és október 4-i üléséről. Az MSZMP Budapesti Bizottsága Archívuma. BFL XXV.1.g. 9–10. Teret és utcákat neveztek el Kun Béláról, Bokányi Dezsőről és Mező Imréről. *Népakarat,* 1957. október 5. 3.; Utcanevek megváltoztatásáról és a budapesti termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztéséről tárgyalt a fővárosi tanács végrehajtó bizottsága. *Magyar Nemzet,* 1959. március 12. 6. A XIV. kerületben egyszerre négy ilyen utcanév keletkezett 1961-ben. Új utcanevek. *Esti Hírlap,* 1961. augusztus 18. 6.

[99] Két új utcanév. *Délmagyarország,* 1958. augusztus 28. 6.; Ki volt Biksza Miklós? *Pest Megyei Hírlap,* 1978. február 9. 7. A névadóról újabban lásd: Takács Tibor: *A párttitkár halála. Egy 1956-os gyilkosság története*i. Jaffa Kiadó, Budapest, 2016.

[100] Törökszentmiklósi Híradó. *Tiszavidék,* 1957. július 31. 3.

szimbolikus „leszámolás”. Testét eltávolították Lenine mellől a moszkvai Mauzóleumból, és a róla elnevezett utcaneveket is megváltoztatták a Szovjetunióban. Hamarosan az egykori pártfőtitkár bizalmasai, a hatalomból 1957 júliusában menesztett és a XXII. kongresszuson szintén megbírált „pártellenes csoport” tagjainak – Vorosilov, Molotov, Kaganovics és Malenkov – nevét szintén eltüntették.[101] Ezt követően új közterület-átnevezési hullám indult meg a térségben: a desztalinizáció második hullámában Magyarországon és a szovjet blokk más államaiban a legtöbb helyen módosították a szovjet vezetőkre emlékeztető utcák nevét. Szegeden már november végén átnevezték a Sztálin sétányt.[102] Néhány nappal később a párt Központi Bizottsága javaslatot tett ez ügyben,[103] majd december 5-én a Politikai Bizottság határozatban írta elő a „generalisszimusznak” emléket állító utcák, intézmények nevének megváltoztatását. Emellett az élő személyekről elkeresztelt utcák, intézmények, gyárak, „termelőegységek”, például brigádok átnevezésére is utasítottak. Így el kellett

6. kép. Karikatúra a desztalinizáció második hullámában folyó utcanév-átkeresztelésekről.
Forrás: Ludas Matyi, 1962. július 12. 15.

[101] Szabó Viktor: *A szovjet legitimációs ideológia változásai Jekatyerinburg és Volgograd toponímiáinak tükrében kitekintéssel néhány magyarországi aspektusra. Adalékok a 20. századi kelet-európai rendszer-átalakítások történetéhez.* Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest, 2023. 217–218.

[102] Új utcanév. *Délmagyarország,* 1961. november 25. 1.

[103] Az MSZMP Központi Bizottságának 1961. november 27-i javaslata. Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottságának 1961. december 5-i üléséről. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (továbbiakban MNL OL) 288. f. 5/252. ő. e. 167–169.

tüntetni ezekből a nevekből például Vorosilov, Malinovszkij, Gheorghiu Dej (róla hajógyár volt elnevezve) vagy Duclos (az övét bányagépgyár viselte) nevét *(lásd 6. kép)*.[104]

Kádár János arra is felhívta a figyelmet, hogy a változásokat a sajtó diszkréten tárgyalja, ne a „nagy kérdések" közt, hanem csupán a napi hírek sorában tudassa azokat a közvéleménnyel. A PB határozata előírta a helyi pártbizottságok, tanácsok számára, hogy ne siessenek az átnevezésekkel, a kapkodás ugyanis „politikailag nem hasznos!"[105] Hamarosan a párt budapesti kerületi bizottságai tárgyalták az ügyet és határoztak a végrehajtás menetrendjéről.[106]

Új nevet kapott Budapesten a XIX. kerületi Sztálin tér és a XX. kerületi Sztálin út, valamint három Malinovszkijról és egy Vorosilovról elnevezett utca.[107] Győrött ekkor fejeződött be a Sztálin nevét viselő közterületek átnevezése,[108] de hasonló intézkedésre került sor Nagykanizsán[109] és Miskolcon is.[110] A desztalinizálás jegyében elsősorban az egykori szovjet pártfőtitkár nevét távolították el az utcanévtáblákról, ugyanakkor a Politikai Bizottság azt ajánlotta, hogy Lenin legyen az új névadó, vagy olyan elnevezést válasszanak, amely „a magyar–szovjet barátságot fejezi ki". Iránymutatásuk szerint ezeken túl viszont a „helyi szokásokat és hagyományokat" is figyelembe lehetett venni.[111]

[104] A vita során Kádár János a még élő Jurij Gagarin űrhajósról elnevezett utcák nevét megőrzendőnek mondta. Uo. 169, 172.

[105] Uo. 55–57., 167., 172.

[106] Például az MSZMP Budapesti Bizottság XIII. kerületi Végrehajtó Bizottsága 1962. február 15-i ülésének jegyzőkönyve BFL XXXV.18.a/4/127. fol. 25.; MSZMP Budapesti Bizottság VIII. kerületi Végrehajtó Bizottsága 1962. február 21-i ülésének jegyzőkönyve BFL XXXV.13.a/4/116. fol. 25–28. Ezeken az üléseken már a vörös csillagok használatának „rendezéséről" is szó volt.

[107] Tanácsülési és végrehajtó-bizottsági határozatok. *Fővárosi Közlöny,* 1962/5–6. 3.; Új utcanevek Budapesten. *Népszabadság,* 1962. május 1. 10.

[108] GyMJVL XXIII 102/43. GyVTVB jk. 1961/25. (1961. december 15.) fol. 245–246, 253–254. GyMJVL XXIII.101.a/9. Győr Város Tanácsának Tanácsülési jegyzőkönyvei. 1961/6. (1961. december 22.) fol. 338–340.

[109] Új utcanevek Nagykanizsán. *Zalai Hírlap,* 1962. április 4. 9.

[110] Új utca-elnevezések Miskolcon. *Észak-Magyarország,* 1962. augusztus 12. 7.

[111] Az MSZMP PB határozata. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1961. december 5-i üléséről. MNL OL 288. f. 5/252. ő. e. 172.

Tehát továbbra is elsősorban az ország szocialista táborhoz tartozását jelző, ideológiai töltettel rendelkező neveket részesítették előnyben, sem a forradalom alatti, sem a korábbi elnevezéseket nem állították vissza. Szegeden,[112] Kaposváron,[113] Nagykanizsán[114] vagy Hódmezővásárhelyen[115] a Politikai Bizottság ajánlása alapján Lenin, míg Jászárokszálláson Engels[116] lett az új névadó. Győrött, Békéscsabán és Szegeden így jött létre a Tanácsköztársaság útja,[117] Budapesten a Népköztársaság útja, Makón a Vörös Csillag út,[118] Sopronban a Május 1-e tér, Sztálinvárosban pedig a Vasmű út.[119] Itt a testvérvárosok nevei is megjelentek az utcanévtáblákon, így létezhetett Sztálinvárosban Stalinstadt tér.[120] Ekkor viszont mindkét nevet megváltoztatták, így Dunaújvárosban már Marx tér lett az új név.[121] Hódmezővásárhelyen a Sztálingrád utca nem a központban haladt, nem bírt akkora jelentőséggel, ezért Juhász Gyuláról nevezhették át.[122] Debrecenben és Szécsényben ugyancsak a Politikai Bizottság javaslata alapján a korábbi elnevezésekhez tértek vissza. Az előbbi helyen egy leíró nevet (Nagyerdei körút)

[112] Péter László: *Szeged utcanevei.* I. m. 43.

[113] Récsei Balázs: I. m. 273.

[114] Új utcanevek Nagykanizsán. *Zalai Hírlap,* 1962. április 4. 9.

[115] Utcanév változások. *Csongrád Megyei Hírlap,* 1962. február 3. 4.; Kovács István: I. m. 235.

[116] Földi József: Jászárokszállás utca- és térelnevezésének változásai. In: Pethő László (szerk.): *Jászsági Évkönyv 2013.* h. n., é. n. 291.

[117] Grábics Frigyes: Történelmi tükörkép. Győri utcák nevei. *Műhely,* 1983/2. 60.; Új utcanév. *Délmagyarország,* 1961. november 25. 1.; Péter László ismertetése Czeglédi Békéscsaba-kötetéről. *Békési Élet,* 1982/4. 527.

[118] Buzás László–Tóth Ferenc: *Makó utcanevei.* Makó, 1992. (A Makói Múzeum Füzetei 72.) 16.

[119] Hárs József: Utcáink nevei az utóbbi százhúsz évben. *Soproni Szemle,* 1990/2. 134.

[120] Mint Ernst Thälmann, Julius Fučík, Georgi Dimitrov, Adam Mickiewicz vagy Dimitrovgrád, Nova Huta, Osztrava és Stalinstadt. Utcanevek Sztálinváros új negyedében. *Fejér Megyei Hírlap,* 1961. november 3. 5.

[121] A Népköztársaság Elnöki Tanácsának határozata. *Magyar Közlöny,* 1961. november 25. 652. A *Népszabadság* a 10. oldalon számolt be a hírről: Sztálinváros új neve – Dunaújváros. *Népszabadság,* 1961. november 25. 10. Lásd még például: *Dunaújvárosi Hírlap,* 1961. november 28. 1.

[122] Utcanév változások. *Csongrád Megyei Hírlap,* 1962. február 3. 4.; Kovács István: I. m. 247.

alkalmaztak ismét,[123] míg az utóbbi településen a főútvonal újra Rákóczi nevét kapta.[124] Az ekkor már Budapest részét képező Soroksáron egyenesen Geyer Flóriánról, a 16. századi német parasztháború egyik vezéréről nevezték el az egykori Sztálin utat.[125]

Győrött a Molotov út a Felszabadulás útja nevet vette fel, ami az illetékes bizottság szerint a magyar és szovjet nép barátságát is jelképezte. Ugyanekkor javasolták az „idejétmúlt" Köztársaság tér korábbi nevének visszaállítását (Bécsi kapu tér). Ezt egy bizottsági tag azért ellenezte, mert szerinte az 1948-ban adott elnevezés az 1848–1849. évi szabadságharc nyomán keletkezett köztársaság emlékét őrizte.[126] A fővárosi Tolbuhin körút neve viszont megmaradt, minden bizonnyal azért, mert az orosz főtiszt ekkorra már elhunyt, a párthatározat pedig Sztálinon kívül a még életben lévő nagyságokra vonatkozott. A későbbiekben kivételesen még az is előfordult, hogy Malinovszkijról neveztek el utcát (1967-es halála alkalmával Salgótarjánban a Sztahanov út vette fel a nevét).[127] Kisebb településeken egészen az 1980-as évek második feléig léteztek a szovjet és a magyar diktátor nevét viselő közterek.[128] A Rákosi-korszak nyomait napjainkban is őrzik például a görög kommunista, Beloiannisz nevét viselő utcák,[129] miközben az 1956-os „ellenforradalom" kommunista mártírjainak neveivel is több helység utcanevei közt találkozhatunk.

[123] Megváltozott öt debreceni utca neve. *Hajdú-Bihari Napló,* 1962. február 25. 9. Lásd még: Szabó Viktor: I. m. 224.

[124] Hausel Sándor: *Utcanevek Szécsényben*. Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szécsény, 1990. 11.

[125] 19. századi nevét, a Templom utcát ekkor nem kaphatta vissza. Tanácsülési és végrehajtóbizottsági határozatok. *Fővárosi Közlöny,* 1962/5–6. 3.; Ráday Mihály (szerk.): I. m. 579.

[126] GyMJVL XXIII.101.a/9. Győr Város Tanácsának Tanácsülési jegyzőkönyvei. 1961/6. (1961. december 22.) fol. 338–340.

[127] Malinovszkij útra változtatták a Sztahanov utat. *Tarjáni Acél,* 1967. június 30. 2.

[128] Mezőhegyesen, Mezőtúron vagy Kazáron. Kőváry E. Péter: Utcanevek. *Békés Megyei Hírlap,* 1985. október 14. 4.; G. T.: Utcanevek. *Dunántúli Napló,* 1988. június 18. 8.; Speidl Zoltán: A hamis mítoszok városa. *Palócföld,* 1989/5. 62. Lásd még: Hajdú Mihály: Kisebb településeink utcaneveiről. *Névtani Értesítő,* 1983/8. 39.

[129] Például Környén, Nyergesújfalun, Pusztamonostoron, Leányváron vagy Únyon.

A hivatalos emlékezetpolitika folytonosságot kívánt kimutatni az 1919-es fehérterror és az 1956-os „ellenforradalom" között. A két esemény értékelése összefonódott, a Tanácsköztársaság története éppen 1956 után lett „a kommunista történeti kultúra alapvető összetevője".[130] A Rákosi-rendszerrel való leszámolás jegyében kerültek ugyanis előtérbe a közterületek elnevezéseinél a Tanácsköztársaság egykori vezetői és tisztségviselői, mártírjai. A pártvezetésnek a társadalmi megbékélés szándékát tükröző lépései közé számíthatjuk az előttük való tisztelgést. A magyar kommün bukása után a Szovjetunióba menekült magyar kommunisták közül sokan váltak a sztálini tisztogatás áldozataivá, nevüket 1945 után a legtöbb helyen nem viselhette utca, az 1918–1919-es „forradalmakra" sem emlékeztek ilyen módon. Kivételként említhetjük például Kiskunfélegyházát vagy Gyulát, ahol 1945-ben, illetve 1947-ben neveztek el utcákat a fehérterror áldozatairól.[131] Utóbbi városban létezett Tanácsköztársaság útja is.[132] Kecskeméten a Sztálin halála után szabadabbá váló politikai légkörben, 1955–1956-ban adtak ünnepélyes keretek közt hasonló utcaneveket.[133]

Budapesten egy évvel később került erre sor,[134] ám elsősorban az események negyvenéves évfordulójára emlékeztek ilyen módon.[135] Az 1919-ben szerepet vállalt, itthon maradt, a Horthy-korszakban gyakran üldöztetéssel, mellőzéssel szembesülő kommunistáknak tett gesztusról volt szó, hiszen a „fel-

[130] Minderről részletesebben lásd: Apor Péter: *Az elképzelt köztársaság. A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete, 1945–1989.* MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. 9., 14., 20–21., 61–96.

[131] Fekete János: I. m. 56–57.

[132] Implom József: Gyula város utcanevei. Az utcanévkutatás feladatairól és módszeréről egy település példáján. In: *Implom József összegyűjtött kisebb írásai és életművének bibliográfiája.* Békés Megyei Levéltár, Gyula, 1991. (Gyulai Füzetek 2.) 111.

[133] Az új utcanevek Kecskeméten. *Bácskiskunmegyei Népújság,* 1955. szeptember 10. 2.; Új utcanevek városunkban. *Népújság,* 1956. június 26. 5.

[134] Teret és utcákat neveztek el Kun Béláról, Bokányi Dezsőről és Mező Imréről. *Népakarat,* 1957. október 5. 3.

[135] Utcanevek megváltoztatásáról és a budapesti termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztéséről tárgyalt a fővárosi tanács végrehajtó bizottsága. *Magyar Nemzet,* 1959. március 12. 6. Később lásd például: Budapest jövő évi költségvetését tárgyalja november 24-én a tanácsülés. *Esti Hírlap,* 1961. november 16. 1.

szabadulást" követően sem értékelték ekképpen „úttörő" szerepüket. Ugyancsak a kádári konszolidáció részeként kívántak ilyen formán is békejobbot nyújtani azoknak, akik a Rákosi-rendszert elutasították, de a Tanácsköztársaságot nem. A XIII. kerületi Tisza utcát például részleges névátmentéssel arról a Tisza Antalról nevezték át, aki 1919-ben vállalt politikai szerepet, majd a Szovjetunióba menekült, és a „nagy tisztogatáskor" végezték ki.[136] Vidéken szintén rengeteg átnevezésre került sor. Nagykanizsán a városi tanács az évfordulókor tartott ünnepi ülésén döntött tizenhét utca átkereszteléséről a „proletárdiktatúra hős harcosairól".[137] Valamivel több változás történt Kecskeméten[138] vagy Békéscsabán.[139] Orosházán,[140] Pápán[141] és Baján[142] is adtak ilyen utcaneveket. Debrecenben ekkor jött létre a Március 21-e tér és a Tanácsköztársaság útja,[143] a későbbiekben pedig egész utcanévbokrot szenteltek az 1919-es

[136] BFTVB jk. BFL XXIII.102.a.1. 1961. márc. 22. fol. 143, 259.

[137] 16 kanizsai utca és egy tér új nevet kapott. *Zalai Hírlap,* 1959. március 22. 3.; Utcanevek cseréje Nagykanizsán. *Zalai Hírlap,* 1959. szeptember 10. 3.; A nagykanizsai új utcanevek. *Zalai Hírlap,* 1959. október 29. 5. Lásd még: G. K.: Beszélő ligetek, erdők, utcák. *Fejér Megyei Hírlap,* 1959. július 4. 6.; Erdélyi Erzsébet: A politikum térhódítása a kecskeméti utcanevekben. In: Szabó Attila (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából 20.* Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2005. 201.; Rendezte az utcaneveket a szepetneki helyi tanács. *Zalai Hírlap,* 1959. február 24. 4.

[138] Huszonkét utca kapta az 1919-es fehérterror áldozatainak nevét. Mártírok útja nevet is adtak. Új utcaelnevezések Kecskeméten. *Petőfi Népe,* 1959. január 11. 3.; Büzás Margit: *Kecskemét utcanevei.* ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1990. (Névtani Dolgozatok 91.) 14.

[139] Húsz új névadó lett munkásmozgalmi hős. Czeglédi Imre: *Békéscsaba utcanevei.* Békéscsabai Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, Békéscsaba, 1981. 22.

[140] Szabó Ferenc: Az utcanevek története. In: Nagy Gyula (szerk.): *Orosháza néprajza.* Orosháza, 1965. 43.

[141] Pápai Napló. *Napló,* 1962. október 13. 8.

[142] Richnovszky Andor–Koleszár Edit–Vass Erika: *Baja utcanevei.* Eötvös József Tanítóképző Főiskola, Baja, 1989. 14.

[143] Itt elsőként két évvel korábban jelent meg a Tanácsköztársaság emlékezete a Tizenkilencesek útja utcanévben, amely azonban egy félreeső külterületen bukkant fel. Szabó Viktor: I. m. 224.; Új utcanevek Debrecenben a Tanácsköztársaság évfordulójára. *Hajdú-Bihari Napló,* 1959. március 12. 5.

események emlékének.[144] Győrött a Kun Béla-lakótelep utcáit nevezték el ilyen módon.[145] Az átnevezések időnként jelképesek voltak. Ahogyan korábban láttuk, több nagyvárosban Sztálin nevét váltotta a Tanácsköztársaságé az utcanevekben. Miskolcon a Malinovszkij utca vette fel Kun Béla nevét.[146] Kiskunfélegyházán a város „felszabadulásáról" elnevezett 1944. október 23-a utca nevét könnyen össze lehetett téveszteni a „gyászos emlékű 1956. október 23-[m]al", ami a „véres ellenforradalmi események nemrégen lezajlott borzalmaira" emlékeztetett. Ezért a nevet Tanácsköztársaság útjára módosították.[147] Ugyanitt ugyanebből az alkalomból nem kevesebb, mint tizenkilenc, Horthy-korszakban keletkezett emlékeztető utcanevet kereszteltek át többnyire munkásmozgalmi harcosokról. Az új táblákat március 21-e alkalmával kívánták kifüggeszteni.[148] Kisebb településeken is hasonló változásokat figyelhetünk meg, amelyekkel a négy évtizeddel korábbi eseményeket kívánták megörökíteni.[149] A Pest megyei Szadán például havonta kívántak előadásokat tartani az utcák névadóiról.[150] Láthattuk, hogy több ízben a desztalinizációt közvetlenül is összekötötték a Tanácsköztársaságra való emlékezéssel. Kispesten az is megesett, hogy a Sztálin teret arról a Chlepkó Edéről nevezték el, aki 1919-ben a Vörös Őrség egyik főparancsnoka volt, majd a Szovjetunióba menekülve az ottani terror áldozatává vált.[151]

[144] Egymás mellett volt a Vöröskatona utca, az Őszirózsa köz, a Kun Béla utca és a Szamuely utca. *Hajdú-Bihari Napló,* 1961. június. 7. 3.

[145] Gráбics Frigyes: I. m.

[146] Új utca-elnevezések Miskolcon. *Észak-Magyarország,* 1962. augusztus 12. 7.

[147] Javasoljuk... *Félegyházi Közlöny,* 1957. július 28. 4.; Hírek. *Félegyházi Közlöny,* 1957. augusztus 4. 4.; Láttuk, hallottuk. *Félegyházi Közlöny,* 1959. február 6. 2.

[148] Főleg „irredenta" utcanevektől szabadultak meg, de ekkor szűnt meg a Szent László utca és a Szent István utca neve is. Megváltozott utcanevek. *Félegyházi Közlöny,* 1959. március 6. 2.; Fekete János: I. m. 59.

[149] Lásd: Mártírok emlékezete Jánoshalmán. *Petőfi Népe,* 1959. január 16. 1.

[150] A szadai utcák névadói. *Pest Megyei Hírlap,* 1959. október 6. 4.; Petőfi-est az újjáalakított szadai kultúrotthonban. *Pest Megyei Hírlap,* 1959. október 30. 3.

[151] Tanácsülési és végrehajtó-bizottsági határozatok. *Fővárosi Közlöny,* 1962/5–6. 3.

Ugyanebben az időszakban „rehabilitálták" ilyen formán azokat a szociáldemokrata személyiségeket, akiket 1950 körül tüntettek el az utcanévtáblákról.[152] 1959-től országszerte több helyen neveztek el utcákat a Rákosi-rendszer legismertebb áldozatáról, „a munkásmozgalom nagy alakjáról", Rajk Lászlóról.[153] Budapesten egy évtizeddel később, születésének 60. évfordulóján vette fel nevét a Pannónia utca, ahol emléktáblát avattak – mindenről első oldalon számolt be a *Népszava*.[154]

Összegzés

Láthattuk, hogy a Sztálin halála után kezdődő politikai enyhülés egyértelmű hatást gyakorolt az utcanevekre is: csökkent az átnevezések száma, több helyen korábbi neveket állítottak vissza. 1956 őszén országszerte egyre több helyen indítványozták az ország szovjetizálására és a vezetőkultuszra emlékeztető utcanevek cseréjét. Határozott igény mutatkozott a módosításokra, amelyekre a forradalom napjaiban viharos gyorsasággal és meglehetősen hasonló módon került sor Budapesten és vidéken egyaránt. A szovjet megszállásra emlékeztető nevek mellett a más kommunista vezetőket megörökítő vagy ideológiai tartalommal bíró utcanevek megváltoztatására is törekedtek. A korábbi nevekhez való visszatérés a diktatúra sötét éveitől való szabadulás vágyát fejezte ki, miközben a névadók a Rákosi-rendszer áldozatainak (mint Rajk), a forradalom hőseinek (ifjúság, pesti hősök), a kommunista hatalom által háttérbe szorított nemzeti ünnepeknek (március 15-e) is ilyen módon kívántak emléket állítani. Több esetben azt is megfigyelhetjük, hogy óvakodtak az egykori

[152] Például Somogyi Bélát, akiről azonban nem a korábban a nevét viselő Kiskörút-szakaszt nevezték el ismét, hanem a kevésbé jelentős Rökk Szilárd utcát „kapta meg". Utcaelnevezések a II., IV., VIII., IX., XI., XII., XX. és XXII. kerületekben. *Fővárosi Közlöny,* 1962/7–8. 14–15.

[153] Hajdúszoboszlón, Füzesgyarmaton, Ópályin, Perkátán, Nyíregyházán, később Csornán. Új utcanevek Nyíregyházán. *Kelet-Magyarország,* 1970. december 31. 8.; Módosított utcanevek Csornán. *Kisalföld,* 1979. április 14. 8.

[154] Emléktábla-avatás a Rajk László utcában. *Népszava,* 1969. március 9. 1. Az akkori utcaátnevezésről részletesebben lásd: Pető Andrea: I. m. 240–241.

„úri világot" jelképező arisztokraták (mint Andrássy) nevéhez való visszatéréstől, bár több településen a népszerű Erzsébet királyné nevét kezdték ismét használni. Figyelemre méltó az átnevezésekben részt vevők széles köre. Időnként a helyi nemzeti tanácsok vagy munkástanácsok intézkedtek, és hivatalos elnevezések is történtek. Több ízben viszont a módosítások csupán az előkészítő szakaszig jutottak, amikor helyi értelmiségiek tettek javaslatot a forradalmi testületeknek. Gyakran a lakosság ragadta magához a kezdeményezést, spontán módon eltávolították a gyűlölt utcaneveket tartalmazó táblákat, felírták a régi vagy éppen az új utcaneveket. Máskor pusztán annyi történt, hogy a minden bizonnyal sokak számára ismerős korábbi neveket kezdték használni. Ezzel is jelezték a települések köztereire írt szöveget (city-text) erőszakosan megváltoztató diktatúrától való szabadulás vágyát.

A szabadságharc leverését követően az „ellenforradalom" kárhoztatott szimbolikus aktusaként tartották számon a közterek átnevezését, több ízben éles kirohanásokat intéztek ellenük. Így néhány kivételtől eltekintve országszerte megtörtént a korábbi utcanevek restaurációja. Ugyanebben az időszakban az utcaneveket sok helyen az ellenforradalom kommunista mártírjainak való emlékállításra is felhasználták. Néhány évvel később – a desztalinizáció második hullámának során –, a moszkvai iránymutatást követve, ahol megmaradt, mégis eltüntették Sztálin, valamint több élő szovjet kommunista vezető nevét. Helyüket azonban többnyire hasonlóképpen átpolitizált nevek vették át. 1956-hoz kapcsolódva más el- és átnevezések is történtek: a hatóságok fontosnak tartották az „ellenforradalom" kommunista mártírjainak ilyen formán való megörökítését is, amire szintén az egész országban sor került. Míg 1956–1957-ben, majd 1961–1962-ben csupán néhány utcanév változtatására került sor, 1959-ben nagyszabású országos akció keretében személynevek sokaságát írták az utcanévtáblákra. A Kádár-korszak emlékezetpolitikáját tükrözte az addig többnyire elhallgatott Tanácsköztársaság történetének beemelése a „haladó hagyományok" sorába. A rengeteg ekkor adott tiszteleti utcanév tovább torzította az ideológiailag meglehetősen terhelt és nyelvileg is egy-

hangú utcanévszerkezetet. Ugyanakkor a vizsgált időszakban kevesebb az utcanevek körüli vita, mint a második világháborút követő években. Míg eleinte a politikai enyhülés miatt a korábbiaknál jóval kevesebb változtatás történt, a forradalom napjaiban nem volt idő, sem lehetőség ezeknek az eszmecseréknek a lebonyolítására. Ezt követően a kegyetlen megtorlás időszakában természetesen nem nyílt mód a hatalom által levezényelt vagy éppen Moszkvából előírt módosítások megkérdőjelezésére.

A Kádár-rendszer megszilárdulásának jeleként a fővárosi utcanévadó bizottságban egyre inkább a tájékozódást elősegítő utcanevek gyakorlati jelentőségét helyezték előtérbe azok politikai tartalma helyett. 1961 végén a Párttörténeti Intézet rámutatott, hogy „az 1956. évi ellenforradalom kiemelkedő hőseinek emléke már kellően meg van örökítve", szerintük a kevésbé ismert nevekkel „a kívánt célt úgy sem érjük el, nem könnyítjük meg a tájékozódást, különösen, ha az utca korábbi neve már jól bevéső dött".[155] A konszolidációval egy időre lezárult a politikai alapon történő nagyarányú utcanévcserék korszaka a fővárosban, ahol immár elsősorban az új utcák elnevezésére és a többes nevek megszüntetésére összpontosítottak. Ezt követően a személyneveket is ritkábban alkalmazták, az illetékesek szerint az ilyen utcanevek „nehezebben megjegyezhetők, és így nem szolgálják az utcaelnevezések alapvető célját".[156] Például az 1963–1964 során Budapesten el- vagy átkeresztelt száznyolcvankét utca csupán tizede viselte valamely híresség nevét.[157] Az ország egyéb városai is követték e példát, a legtöbb helyen az illetékesek az új utcanevek „depolitizálására" törekedtek: a következő évtizedekben jóval ritkábban került sor átnevezésekre, az új nevek közt pedig alacsony volt az ideológiai üzenetet hordozók aránya. A kádári konszolidáció lezárultával egyszersmind a magyar utcanevek történetének új korszaka vette kezdetét.

[155] BFTVB jk. BFL XXIII.102.a.1. 1961. nov. 15. fol. 142.

[156] BFTVB jk. BFL XXIII.102.a.1. 1965. febr. 3. fol. 53–59. Minderről lásd még: Személynév csak indokolt esetben. *Esti Hírlap,* 1964. május 26. 3.

[157] Bársonyvirág, Tearózsa. Sok a virágról és italról elnevezett utca. *Esti Hírlap,* 1964. december 22. 6.